

ARTICLE INFO

Received: 18th November 2022
Accepted: 25th November 2022
Online: 27th November 2022

KEY WORDS

Ma'naviyat, qadriyat, atama, an'analar, folklorshunoslik, xalq og'zaki ijodi, Mif, mifonimlar, til ravnaqi, xayoliy uydirma.

Ma'naviyat kecha yoki bugun paydo bo'lib qolgan tushuncha emas, u asrlardan buyon xalqimiz bilan birga yashab, birga taraqqiy etib kelayotgan buyuk bir qadriyatdir. Inson dunyoga kelgan kundan boshlab, to hayotining eng so'nggi lahzasigacha o'zi mansub xalqning qadriyatlari, an'analari ichida ulg'ayadi, kamol topadi. Hatto o'zini folklorga begona deb bilgan, bu atama ta'rifidan mutlaqo yiroq bo'lgan kishi shu an'analar ichida ulg'aygan, uning ongi, shuuri shu qadim an'analari ta'sirida shakllangan bo'ladi.

Har bir sohaning o'z tarixi bo'lganidan, folklorshunoslik borasidagi izlanishlarning ham o'z ildizlari mavjud. Bu izlanishlar ildizi olis o'tmishga borib taqaladi. Mahmud Koshg'ariy zamonidan to bugungi kungacha xalq og'zaki ijodi haqida nimaiki aytilgan, yozilgan bo'lsa bularning bari

O'ZBEK TILIDA MIFONIMLARNING QO'LLANISHI

Narbayeva Gulmira Abdullayevna

Surxondaryo viloyati Termiz shahri

Termiz davlat universiteti

Lingvistika: o'zbek tili magistratura, 2-kurs

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7370237>

ABSTRACT

O'zbek xalqining jahon xalqlari orasida tutgan o'rni, insoniyat tamaddunlariga qo'shgan munosib hissasi, avvalo, xalq og'zaki ijodi namunalari misolida yaqqol ko'rinadi. O'zbek forklorini yozib olish, nashr qilish, tadqiq etish ishlari o'tgan asr avvallaridan boshlangan bo'lsa-da, xalq og'zaki ijodini chinakam, har tomonlama o'rganish, mukammal nashrlarini amalga oshirish, ularning tariximiz va bugungi kunimizdagi ahamiyatini ko'rsatish, anglab yetish bevosita mustaqillik sharofati bilan ro'y berdi. Ushbu maqolada o'zbek tilida mifonimlarning qo'llanishi haqida so'z yuritilgan.

o'zbek xalq og'zaki ijodini o'rganishga o'zining munosib ulushini qo'shgan.

Mamlakatimiz mustaqillikka erishish ostonasida birinchi Prezidentimiz tomonidan ko'plab hayotbaxsh farmonlar bilan bir qatorda, o'zbek tiliga davlat tili maqomining berilishi va Navro'z bayramini qayta tiklanishi xalqimizning ma'naviy hayotida katta iz qoldirdi. Shubhasiz, aytish mumkinki, bugun mamlakatimiz iqtisodiy, madaniy sohada nimaiki yutuqlarga, yuksalishlarga erishgan bo'lsa, ana shu sa'yi harakatlarning alohida o'rni bor. Zero, til millat tafakkurini shakllantiruvchi bir mezondir. Til va tafakkur bir biriga bog'liq jarayon. Millatning til ravnaqi, shubhasiz, uning badiiy asarlarida namoyon bo'ladi. Xalq og'zaki ijodi ana shunday tafakkurni shakllantiruvchi asosiy mezonlardan biri hisoblanadi.

Mif qadimgi odamning borliq haqidagi ibtidoiy tasavvurlari majmuyi bo'lib, koinotning yaratilishi, inson, o'simliklar va hayvonot dunyosining vujudga kelishi, samoviy jismlarning paydo bo'lishi, tabiiy hodisalarning sabablari va mohiyati, afsonaviy qahramonlar, ma'budlar va ilohlar to'g'risidagi e'tiqodiy qarashlarni o'z ichiga olgan. Hali o'zini tabiatdan ajratib olmagan qadimgi odam o'z atrofidagi moddiy mavjudlikning paydo bo'lish sabablarini mifologik tasavvurlar vositasida izohlashga, tushuntirishga harakat qilgan. Mif qadimgi odamning voqelikka bo'lgan ongsiz hissiy munosabati ifodasi bo'lib, tabiat va jamiyat hayotining turli qirralari mohiyatini tushuntiruvchi eng qadimgi tasavvurlar silsilasidir. Mifologik tasavvurlar muayyan voqelik mohiyatini xayoliy uydirma vositasida izohlasada, mif yaratilgan va ommalashgan joyida o'z ijodkori va ijrochilari tomonidan haqiqatda bo'lib o'tgan voqealar bayoni sifatida qabul qilingan. Masalan, ajdar, ajda(r)ho, ajina, azozil, alvasti kabi ko'plab miflardan foydalaniladi.

Bu so'zlarning qisqacha izohlari bilan tanishib chiqamiz:

AJDAR 1 Afsonaviy katta ilon. *O'rtancha botir qarasa, g'ordan boshi xumday, uzunligi xariday ajdar chiqib kelayotgan emish. "Chalpak yoqqan kun".*

2 Kaltakesakning daraxtlarda yashovchi, uchishga moslashgan, Janubiy Osiyoda tarqalgan turi.

AJDA(R)HO [f-t] **1** ayn. **ajdar** .

2 *ko'chma nafr.* Qonxo'r, yovuz odam haqida. *Uni otgan askar ajdaho Gitlarning tishlaridan birini qoqib tashlagan,.. insoniyat oldidagi muqaddas burchini bajargan bo'ladi.* A.Qahhor, Ikkining biri.

AJINA [a] **1** ayn. **jin** I **1.** *Kampirlarning mish-mishlariga ko'ra, kishi ko'ziga*

ko'pincha kechalari echki bo'lib ko'rinadigan "ajina" va "alvasti"lar makoni bo'lgan bu ovloq joy obod bir sayilgoh bo'lib qoldi. P. Tursun, O'qituvchi.

2 *ko'chma* Kichkina, ajiva odam haqida. *Yuzboshini nima qilding , ajina? -dedi Nishonbek Muharramga.* B.Rahmonov, Mardlar qissasi

AJI NA [a.____- jinn] **1** ayn. **jin1.** *Kampirlarning mish-mishlariga ko'ra, kishi ko'ziga ko'pincha kechalari echki bo'lib ko'rinadigan "ajina" va "alvasti"lar makoni bo'lgan bu ovloq joy obod bir sayilgoh bo'lib qoldi.* P. Tursun, O'qituvchi.

Ajina chalmoq Jin tegib, aqldan ozdirmoq. *Falonchi odam yong'oq tagida uxlab yotgan ekan, ajina chalib ketibdi.* Oybek, Tanlangan asarlar.

2 *ko'chma* Kichkina, jikkak, ko'rimsiz odam haqida. *Yuzboshini nima qilding , ajina? -dedi Nishonbek*

AZOZIL [a._____ - shayton] Shayton, iblisning nomi. *Ulamoga til tegizgan azozil bu, uringlar.* Oybek. Ulug' yo'l.

AZROIL[a] (A-katta) Diniy aqidalarga ko'ra odamlar jonini oladigan farishta; ajal farishtasi. – *Gardanimdagi qarzlarimni uzgunimcha, Azroil jonimni olib qo'ymasa edi,- dedi qarzga botgan kishi afandiga. "Latifalar".*

AZROIL[a._____ - o'lim farishtasi] Islom dinida to'rt bosh farishtadan biri, jon oluvchi farishta; ajal farishtasi. – *Gardanimdagi qarzlarimni uzgunimcha, Azroil jonimni olib qo'ymasa edi,- dedi qarzga botgan kishi afandiga. "Latifalar".*

ALVASTI 1 Sharq mifologiyasi va diniy-xurofiy tasavvurda: go'yo har xil qiyofada ko'rinadigan afsonaviy maxluq; jin, ajina. *Kampirlarning mish-mishlariga ko'ra, kishi ko'ziga ko'pincha kechalari echki bo'lib ko'rinadigan "ajina" va "alvasti"lar makoni*

bo'lgan bu ovloq joy obod bir sayilgoh bo'lib qoldi. P. Tursun, O'qituvchi.

FARISHTA [f.____-malak, hur, g'ilmon] **1** Islomda va ba'zi boshqa dinlarda xudoning amrini bajaruvchi g'ayritabiiy mavjudot; malak (farishtalar son-sanoqsiz bo'lib, har biri ma'lum vazifani bajaradi). *Ba'zi rivoyatlarga qaraganda, farishtalar jannatdagi kavsar suvidan.. qumg'onlarimizga quyib ketar emish.* M.Muhammadjonov, Turmush urinishlari. *Farishta, maloyiklar-nurdan, suv bilan biz loydan yaratilgan.* <<Malikayi ayyor>>.

2 *ko'chma* Yaxshi xulq-atvorga ega bo'lgan va go'zal (ko'pincha ayollar haqida). *Bu xotin to'g'risida mulla Norqo'zi shunday fikrda: agar farishta ilgari o'tgan bo'lsa-shuning onasi, endi tug'ilsa-shuning bolasi bo'ladi, agar hozir yer yuzida bo'lsa-shu xotinning o'zi.* A.Qahhor, Asarlar. *Vo ajabo! Bu kim bo'ldi?Cho'rimi yoki ofatijon bir farishtami?* Hamza, Boy ila xizmatchi.

3 *ko'chma* Fayz, ziynat. *Ayolning sarishtasi-ro'zg'orning farishtasi.* Maqol. – *Ha, ota – ko'cha kishisi, ona uy farishtasi bo'lar ekan.* L.Tojiyeva, Mehrim sizga, odamlar.

4 *ko'chma* Pokiza, musaffo; begunoh. *Ajoyib odamsan-da, do'stim, ajoyibsan, farishtasan.* Shukrullo, Saylanma. *Shu kungacha Ravshan o'zini halolman deb farishta sanab yurdi.* <<Yoshlik>>.

Farishtasi bor Jozibali, fayzli. *Eson Davlat begim suratni qo'lga oldi va Navoiy tasviriga beixtiyor qiziqib: - Yuzlarida farishtalari bor zot ekanlar,- deb qo'ydi.* P.Qodirov, Yulduzli tunlar. **Farishtasi yo'q** O'ziga jalb qiladigan fazilati, ko'rki yo'q; xosiyatsiz. *Farishtasi yo'q uy. – Kuyovning yuzida farishtasi yo'q, Hojarxon, farishtasi yo'q. Ko'ngilga xush kelmagan nikoh xudoga xush kelmaydi!* A.Qahhor, Tobutdan tovush. *Iblis ustozlarningning farishtasi yo'q kitoblarini yondirib, kulini ko'kka sovurdim.*

K.Yashin., Hamza. **Farishtasi qochmoq** Fayzsiz, ko'rimsiz bo'lib qolmoq; qut-barakasi yo'qolmoq. *Lekin yolg'izlik battar ezdi. Uydan farishta qochgan, tabassum o'chgan edi.* A.Muxtor, Asarlar. *Besh vaqt nomozni kanda qilma! Bo'lmasa, uyingdan farishtalar qochadi.* Hamza, Boy ila xizmatchi. *Supurilmagan hovlidan farishta qochadi.* H.Aminov, Qahqaha.

Ajdodlarimizning olam, tabiat hodisalari va ijtimoiy hayot xususidagi qadimiy fantastik tushunchalarini o'zida aks ettirgan miflar quyidagi turlarga bo'linadi.

1) ibtido haqidagi miflar (olamning yaratilishi va yerda hayotning 28 paydo bo'lishi to'g'risidagi miflar);

2) samoviy miflar (osmon jismlari va tabiat hodisalarining paydo bo'lishi haqidagi miflar);

3) antropogenik miflar (g'ayrioddiy xislatga ega bo'lgan afsonaviy personajlar haqidagi miflar - masalan, Gerakl, Gilgamesh, Odami Od, Hubbi haqidagi miflar); 4) kult miflari (muayyan e'tiqodiy inonchlar bilan bog'liq miflar, masalan, hosildorlik kulti, suv kulti, o'simlik kulti, olov kulti haqidagi miflar);

5) totemistik miflar (totemajdod haqidagi qadimgi tasavvurlar asosida kelib chiqqan);

6) kalendar miflar (yil, oy, kun hisobi bilan bog'liq miflar - masalan, Ayamajuz, Ahmandahman, chilla, to'qson hisobi bilan bog'liq miflar);

7) o'lib-tiriluvchi tabiat kultlari haqidagi miflar (masalan, Siyovush haqidagi mifologik syujetlar);

8) animistik miflar (jon to'g'risidagi qadimgi tasavvurlarni o'zida mujassamlashtirgan miflar);

9) manistik miflar (ajdodlar homiyliги haqidagi miflar);

10) dualistik miflar (ezgulik va yovuzlik kuchlari o'rtasidagi kurash haqidagi asotiriy qarashlarni o'zida aks ettirgan miflar);

11) esxatologik miflar (olamning intihosi, oxir zamon to'g'risidagi miflar).

Insoniyat tafakkuri taraqqiyotining ilk bosqichi sifatida muhim amaliy ahamiyat kasb etgan mifologiya ibtidoiy madaniyatning negizi, olamni idrok etishning qadimiy vositalaridan biri, badiiy tafakkurning ibtidosi hisoblanadi. Mifologiyaning asosini qadimgi odamning koinot, tabiat, inson, osmon jismlari, narsa va hodisalarning paydo bo'lishi haqidagi miflar tashkil etadi. Xulosa qilib, aytganda, bugungi yoshlarni komil inson qilib tarbiyalashda, ma'naviyatini yuksaltirishda

ko'plab usullar, vositalar, metodlar mavjud. Biroq bu usul va metodlar, birinchi navbatda, so'z san'atining ibtidosi sanalgan folklor namunalariga suyanilgan holda amalga oshirilsa, yanada samarali va ta'sirchan bo'ladi.

Xalqimizning milliy taraqqiyotida, ijtimoiy, iqtisodiy va ma'naviy yuksalishida folklor, umuman badiiy so'z san'ati hamisha tayanch nuqta bo'lib kelgan. Zero, folklor bu millatning quvvati, tirikligi va buyukligidir.

Bugungi global jamiyatda davlat chegaralari qo'riqlangani, muhofaza etilgani kabi millat tili va tafakkuri, estetik didi ham xuddi shunday asrab avaylanishga, qattiq himoyaga muhtojdir.

References:

1. «Avesto» tarixiy-adabiy yodgorlik. - T.: Sharq NMAK, 2001.
2. Akramov G'. Animatik mifologiya // O'zbek tili va adabiyoti. - Toshkent, 1977. - 3-son. - B.48-53.
3. Akramov G'. Totemistik miflar // O'zbek tili va adabiyoti. - Toshkent, 1978. - 3-son. - B.39-42.
4. Akramov G'. Manistik mifologiya // O'zbek tili va adabiyoti. - Toshkent, 1979. - 6-son. - B.64-69.
5. Jo'rayev M. O'zbek xalq taqvimi va mifologik afsonalar. - Toshkent, 1994.
6. Jo'rayev M. O'zbek xalq samoviy afsonalari. - Toshkent: Fan, 1995.
7. Jo'rayev M., Shomusarov Sh. O'zbek mifologiyasi va arab folklori. - Toshkent: Fan, 2001.
8. Jo'rayev M., Narziqulova M. Mif, folklor va adabiyot. - Toshkent: O'zbekiston milliy kutubxonasi nashriyoti, 2006.
9. Jo'rayev M. Folklorshunoslik asoslari. - Toshkent: Fan, 2009. - B.75-96.
10. Jo'rayev M., Rasulova Z. Mif, marosim va ertak. - Toshkent: Mumtoz so'z, 2014.
11. Imomov K. O'zbek xalq og'zaki prozasi. - T.: Fan, 1981.
12. Imomov K. O'zbek xalq nasri poetikasi. - Toshkent: Fan, 2008.
13. Madayev O. O'zbek xalq og'zaki ijodi. - T.: «Mumtoz so'z», 2010.
14. Madayev O., Sobitova T. O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi. T., 2005.
15. Mallayev N.M. O'zbek adabiyoti tarixi. Birinchi kitob. - T.: O'qituvchi, 1971. - B. 41-55